

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Руденко Юлія Ігорівна

УДК 347.426.46 : 34.03 (043.3)

**ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ
ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЇ) МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеню «Магістр»
спеціальність 081 «Право»
освітня програма «Право»

Науковий керівник: д. ю. н., проф.,
академік НАН ВО України
Озерський І. В.

Рецензент: д. ю. н., професор
Стратонов В. М.

Миколаїв – 2021

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інститут відшкодування (компенсації) моральної шкоди в Україні досліджується, розвивається і поступово вдосконалюється. Він є пріоритетним серед зобов'язань щодо створення ефективного механізму відшкодування моральної шкоди у кримінальному процесі, оскільки проблеми його відшкодування стосуються в першу чергу захисту прав і свобод людини та громадянина, які є ключовими для нашої держави та гарантуються ст. 3 Конституції України. Але гарантування зазначених прав, свобод і інтересів особи, на жаль, не виключає ймовірності їх порушення. Саме тому держава повинна забезпечувати справедливе, швидке та ефективне відновлення порушених прав, в тому числі і шляхом відшкодування (компенсації) спричиненої моральної шкоди, адже це сприятиме оздоровленню морального стану суспільства та підвищенню авторитету держави, її органів правопорядку.

У науковій літературі достатньо уваги приділяється означеній темі. Однак більшість досліджень науковців здійснювалась у дещо іншому правовому полі, ніж воно є на сьогоднішній день в Україні. Донині в українській правовій науці не вироблено однозначного наукового погляду щодо кримінального процесуального регулювання відшкодування моральної шкоди з урахування спеціальних психологічних знань. Залишаються невирішеними ряд питань, пов'язаних із відсутністю єдиної термінології, визначенням умов настання цивільно-правової відповідальності за завдану кримінальним правопорушенням моральну шкоду, критеріїв визначення її розміру та способів відшкодування тощо, мають місце суперечності щодо сфери застосування даного правового інституту, кола суб'єктів, які мають право на компенсацію. Невирішеність цих та багатьох інших питань негативно позначається на судовій практиці та призводить до недостатнього захисту прав і ключових свобод людини. В умовах інтеграції України до європейського простору така законодавча розмитість та невизначеність не сприяє ефективному процесу законотворення та реформування.

За даними статистики щороку зростає сума шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями. Відтак, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень загальна сума матеріальної (моральної) шкоди, встановленої судом за вироками, котрі набрали законної сили 2017 року становила майже 12,8 млрд грн, 2018 року – 16,2 млрд грн, 2019 року – 19,7 млрд грн. Як видно з наведеної статистики, заподіяння шкоди кримінальними правопорушеннями та її відшкодування динамічно зростає. Крім того, зростає і кількість позовів про стягнення моральної шкоди – з 01 січня 2020 року зазначених позовів подано 62978 разів, з них у цивільному судочинстві – 40091 разів або 63,65% від загальної кількості позовів. Призначено судово-психологічних експертиз за фактами про спричинення моральної шкоди з 01 січня 2020 року – 1920 разів або 3,04% від загальної кількості позовів про стягнення моральної шкоди.

Такий стан речей дає підстави вести мову про необхідність нового, більш широкого підходу до вирішення питання щодо юридико-психологічних механізмів відшкодування моральної шкоди у кримінальному процесі України та подальшого проведення його комплексного теоретичного дослідження в юридичній науці як ефективного напрямку вдосконалення інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди, що свідчить про актуальність та перспективність обраного напрямку наукових розвідок.

Ступінь дослідженості теми. Важливість питання відшкодування моральної шкоди в кримінальному процесі, привертала і привертають увагу науковців до проведення відповідних доктринальних досліджень. Тож, науково-теоретичну базу дослідження юридико-психологічних механізмів відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням становлять праці вітчизняних і зарубіжних правників, зокрема: Л. Баранової, Е. Войнічка, М. Галянтича, С. Гжибовського, С. Гринько, В. Дашкевича, О. Дзери, І. Добоша, О. Ерделевського, А. Загорулько, А. Коваль, А. Копф, Б. Кордасевича, Н. Кузнецової, І. Лісної, М. Малєйна, Л. Мамчур, Г. Матвеева, М. Мейер, Л. Нескородженої, І. Озерського, О. Отраднової, В. Паліюка, Й. Пановіч-Ліпської, Т. Присяжнюк, П. Рабіновича, М. Сафян, М. Сірого, О. Сіроткіна, В. Стратонова,

Ф. Судре, О. Тархова, К. Флейшиць, О. Шевченко, С. Шимон, А. Шпунар, С. Щербак. Тож наукові праці вище названих та інших авторів склали теоретичну основу дипломної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розкриття сучасного стану юридико-психологічних механізмів відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України.

Досягнення поставленої мети зумовлює необхідність вирішення наступних завдань:

- з'ясувати правову природу відшкодування моральної шкоди у кримінальному процесі;
- висвітлити міжнародний (європейський) досвід ефективних механізмів відшкодування моральної шкоди в судочинстві;
- виокремити правову регламентацію відшкодування моральної шкоди у кримінальному судочинстві;
- проанонсувати національну судову практику у частині відшкодування моральної шкоди у кримінальному процесі;
- сформулювати критерії встановлення та визначення моральної шкоди та способи її відшкодування у кримінальному провадженні;
- означити організаційно-психологічний аспект відшкодування моральної шкоди у кримінальному провадженні;
- окреслити напрями оптимізації інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України.

Об'єктом дослідження є правовідносини опосередковані юридико-психологічними механізмами ефективного забезпечення відшкодування (компенсації) моральної шкоди у кримінальному процесі України.

Предметом дослідження є особливості юридико-психологічних механізмів відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям даної роботи є система загальнонаукових та спеціально-наукових методів. У ході дослідження використовувалась сукупність теоретико-методологічних засобів і прийомів

пізнання, зокрема, історико-правовий, формально-логічний, системно-структурний, аналітичний, діалектичний та інші. Так, історико-правовий метод дав змогу відстежити зародження та розвиток інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди у кримінальному процесі України (підрозділ 1.1). Порівняльно-правовий метод використовувався при дослідженні національного та зарубіжного законодавства у частині відшкодування шкоди у кримінальному процесі та способів подолання прогалин в матеріальному та процесуальному праві України (підрозділ 1.2). Застосування діалектичного методу полягало у широкому використанні понятійно-категорійного апарату дослідження інституту відшкодування шкоди у кримінальному процесі (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1). Застосування формально-логічного методу дозволило провести логічний та етимологічний аналіз окремих положень Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України, а також інших нормативних актів, які покликані регулювати відносини щодо відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4). Емпіричний та аналітико-синтетичний методи використовувались при дослідженні національної практики застосування законодавства у окресленій сфері (підрозділ 1.4). Формально-юридичний метод слугував універсальним засобом аргументації наукових висновків та застосовувався при формулюванні пропозицій щодо оптимізації інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України (підрозділи 2.3, 2.4). Статистичний метод використано для процесу упорядкування даних офіційної статистики.

Емпіричною базою дослідження є дані Єдиного державного реєстру судових рішень щодо практики розгляду судами справ про відшкодування (компенсацію) моральної шкоди у кримінальному процесі та рішення судів різних інстанцій та юрисдикцій, в яких вирішується питання щодо відшкодування (компенсації) моральної шкоди.

Апробація результатів дипломної роботи. Результати дослідження, що викладені у роботі, були оприлюднені у вигляді тез на таких науково-практичних

конференціях: «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 21-22 серпня 2020 року); «Науковий погляд молоді: ключові питання сучасного етапу реформування системи вітчизняного законодавства» (м. Сєвєродонецьк, 10-11 грудня 2020 року).

Викладені в роботі висновки і пропозиції вносять конкретний вклад в розвиток інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди та використовуються в освітньому процесі – при розробці текстів лекцій і навчально-методичних матеріалів до семінарів і практичних занять з навчальної дисципліни «Громадянська освіта» у Вищому професійному училищі № 21 (Акт впровадження результатів магістерського дослідження в освітній процес Вищого професійного училища № 21 м. Миколаєва від 26.11.2020 року).

Публікації. У розрізі теми магістерського дослідження опубліковано дві тези у збірниках доповідей за матеріалами участі авторки у різного роду науково-практичних конференціях з юридичних наук.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 124 сторінки, із них основної частини – 107 сторінок, список використаних джерел – 17 сторінок (178 позицій).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** подано загальну характеристику досліджуваної теми, обґрунтовано актуальність дипломної роботи, сформульовано мету, завдання досліджень, подано ступінь дослідження теми, структуру та обсяг роботи. Розкривається теоретичне й практичне значення отриманих результатів і апробації роботи.

У **Розділі 1 «Теоретико-правовий зміст інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України»** досліджується теоретико-правовий зміст інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України. Зокрема, окреслено сутність правової природи відшкодування моральної шкоди у кримінальному процесі, проведено історико-правовий аналіз розвитку кримінального законодавства

України щодо відшкодування моральної шкоди, визначено поняття та ознаки моральної шкоди. Вивчено вітчизняний та міжнародний, зокрема європейський, досвід щодо відшкодування (компенсації) моральної шкоди в судочинстві. Охарактеризовано законодавчо-нормативні документи, які регламентують відшкодування (компенсацію) моральної шкоди в судочинстві та проанонсовано національну судову практику у частині відшкодування моральної шкоди у кримінальному процесі України.

Розділ 2 «Юридико-психологічні параметри відшкодування (компенсації) моральної шкоди у кримінальному провадженні» присвячено аналізу юридико-психологічних параметрів відшкодування (компенсації) моральної шкоди у кримінальному провадженні. Розглянуто засоби забезпечення права потерпілого на відшкодування (компенсацію) моральної шкоди в повному обсязі та означено практичні проблеми. Сформульовано критерії встановлення та визначення моральної шкоди, а також способи її відшкодування у кримінальному процесі за законодавством України, визначено недоліки та прогалини чинного законодавства, надано рекомендації щодо урегулювання окресленої проблематики. Виокремлено організаційно-психологічний аспект відшкодування моральної шкоди у кримінальному провадженні та з'ясовано організацію дій ключових учасників процесу. Доведено важливість та перспективність розвитку інституту комплексної судової соціально-медично-психологічно-психіатрично-правової експертизи як додаткового інструменту доказування для встановлення наявності моральної шкоди та визначення розміру грошового еквіваленту її відшкодування. Окреслені законодавчий, організаційний, кадровий та науковий напрями оптимізації інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України, надані практичні рекомендації щодо ефективного розвитку та удосконалення означених напрямів оптимізації.

ВИСНОВКИ

У **висновках** роботи викладено підсумки здійсненого дослідження, наведено теоретичні узагальнення і вирішення нової наукової задачі щодо розкриття сучасного стану юридико-психологічних механізмів відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України; також сформульовано пропозиції з удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України.

До найбільш важливих висновків цього дослідження належать:

1. У ході дослідження сутності правової природи відшкодування моральної шкоди у кримінальному процесі було з'ясовано, що ідея відшкодування моральної шкоди зародилася ще в римському праві, але не встигла стати правовою нормою, а вже з X ст. на території України започатковується історія становлення та розвитку інституту моральної шкоди. Зміст правової природи відшкодування моральної шкоди у кримінальному процесі зосереджено в таких пам'ятках права, як: Руська Правда (XI-XIII ст.), Литовські статuti (1529 р., 1566 р. і 1588 р.), Конституція Пилипа Орлика 1710 р., Кримінальний процесуальний кодекс УРСР 1922 р., 1927 р. та 1960 р., Кримінальний процесуальний кодекс України 1991 р. та чинний Кримінальний процесуальний кодекс України від 2012 р. Все це надало змогу пояснити існування таких історичних періодів: зародження ознак інституту відшкодування моральної шкоди (з давніх часів і до 1864 р.); запровадження відшкодування (компенсації) моральної шкоди у сферу кримінального судочинства (1864-1960 рр.); розвиток функціонування інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди у сфері кримінального судочинства (1960-1990 рр.); вдосконалення інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди кримінальному процесі України (з 1991 р. по теперішній час). Саме після виходу з російської експансії та здобуття незалежності в Україні почався активний розвиток та удосконалення інституту відшкодування моральної шкоди. Безпосередньо осмислення проблематики, яка тісно пов'язана з визнанням людини найвищою цінністю, сприяло становленню та розбудові правового

інституту відшкодування моральної шкоди. На теперішній час існує набагато розширена законодавча база України, яка закріпила право громадянина на відшкодування моральної шкоди. На даний час вважається, що найбільш точно і повне тлумачення правової категорії «моральна шкода» надано у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 р. № 4. Крім того, поняття моральної шкоди закріплено у Методичних рекомендаціях «Відшкодування моральної шкоди», які містяться у листі Міністерства юстиції України від 13.05.2004 р. № 35-13/797.

2. Вивчаючи міжнародний (європейський) досвід ефективних механізмів відшкодування моральної шкоди в судочинстві, встановлено його широке та ефективно використання у розвинених країнах. При виборі найбільш оптимальної вітчизняної моделі відшкодування (компенсації) шкоди завданої особі та для приведення національного законодавства до міжнародних стандартів з прав людини і громадянина, доцільно враховувати позитивний досвід провідних європейських держав: Сполучені Штати Америки, Англія, Франція, Німеччина, Нова Зеландія, Нідерланди, Канада, Швейцарія, Бельгія. Він свідчить про те, що необхідно розробити та ухвалити в Україні окремий закон, який чітко визначить та окреслить поняття моральної шкоди та буде регулювати процедуру, підстави, умови і механізми відшкодування моральної шкоди потерпілим. Крім того, необхідно посилити державну підтримку тих потерпілих, що не мають можливості отримати компенсацію від обвинуваченого, у разі, коли відшкодування неможливо здійснити в інший спосіб. Опираючись на міжнародний досвід ефективних механізмів відшкодування моральної шкоди в судочинстві цього можна досягти шляхом створення та підтримання належного функціонування Державного фонду відшкодування потерпілим від злочинів; створенням державної організації для медіації з метою запровадження «відновного правосуддя» у кримінальне судочинство України.

3. Правова регламентація відшкодування моральної шкоди в кримінальному судочинстві є нормативним підґрунтям відшкодування шкоди у кримінальному

процесі і забезпечення її відшкодування. Провівши дослідження правової регламентації відшкодування моральної шкоди в кримінальному процесі України запропоновано наступне:

– до чинної редакції Кримінального процесуального кодексу України внести положення про відшкодування (компенсацію) моральної шкоди та викласти ст. 2 у такій редакції: «Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, відшкодування (компенсація) моральної (немайнової) шкоди, завданої особі кримінальним правопорушенням»;

– чинну редакцію Кримінального процесуального кодексу України, зокрема, ст. 3 доповнити терміном такого змісту: «Моральна (немайнова) шкода, завдана особі кримінальним правопорушенням – психофізичні втрати немайнового персоніфікованого характеру, що виникли внаслідок душевних, психічних або фізичних страждань, викликаних порушенням прав особи неправомірними діями або бездіяльністю з боку винної особи, які призводять до приниження честі, гідності, ділової репутації; ушкодження здоров'я; порушення персоніфікованих відносин, тобто обмеження бути учасником цих відносин (інвалідність, загострення захворювання, втрата роботи, суспільного статусу); порушення нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного суспільного життя; порушення спілкування з оточуючими людьми; вимушених змін або обмежень у виборі діяльності, звичайного кола спілкування й інших негативних наслідків; порушення «життєвої рівноваги», тобто порушення організації того способу і стану життя особи, який був до зазначених втрат»;

– існуючу в теорії «формулу відшкодування моральної шкоди» внести в чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, зокрема, доповнити статтею 128-1 Розрахунок моральної (немайнової) шкоди в межах кримінального провадження та викласти її у такій редакції: «Розрахунок моральної (немайнової) шкоди в межах кримінального провадження проводиться органами слідства чи судом виходячи з наступної формули: $MШ = Д + В + Н + ПНЗ$, де МШ – це моральна шкода, яка має місце лише у випадку одночасної наявності (суми) таких елементів як: Д – діяння особи, яке має бути таким, що порушило право потерпілого; В – вина особи, яка заподіяла шкоду; Н – наслідки у вигляді моральної (немайнової) шкоди, яка була спричинена винним діянням порушника; ПНЗ – причинно-наслідковий зв'язок між діянням винної особи та психофізичними втратами немайнового характеру, який підтверджує, що ці втрати були викликані саме протиправним діянням».

4. Провівши аналіз національної судової практики у частині відшкодування моральної шкоди у кримінальному процесі виникають сумніви стосовно обґрунтованості розміру відшкодування моральної шкоди в чималій кількості судових рішень. Неоднозначне вирішення судами цивільних позовів у кримінальних справах призводить до помилок, що значною мірою знижує рівень кримінального судочинства. Встановлено, що для того, щоб усунути недоліки та суперечності при вирішенні цих питань необхідно внести відповідні зміни до чинного законодавства, а також доповнити Постанову Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» відповідними роз'ясненнями. Крім того, з огляду на судову практику щодо означеної проблематики відзначено, що цивільний позов у кримінальному процесі реалізується в повному обсязі лише в межах цивільного судочинства і це вимагає від особи ресурсів, а саме, потрібно брати вирок кримінального суду, нести його в цивільний суд, писати позовну заяву в порядку цивільного судочинства та сплатити судовий збір (витрати). У контексті магістерського дослідження запропоновано розробити процедуру відшкодування моральної шкоди у кримінальному судочинстві в межах розгляду провадження з

метою зайвого, повторного звернення особи до суду, що в свою чергу прискорить прийняття правосудного рішення у найкоротший термін.

5. Висвітлено правовий механізм, способи забезпечення відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням за законодавством України, означено недоліки та прогалини в роботі органів досудового розслідування та оперативних підрозділів, а також чинного законодавства стосовно вказаного забезпечення. Встановлено, що для забезпечення права потерпілого на відшкодування (компенсацію) моральної шкоди у кримінальному провадженні необхідно оптимізувати кримінальний процес щодо запровадження адекватної процедури відновлення прав потерпілого та гарантоване відшкодування завданої йому злочином матеріальної і моральної шкоди в повному обсязі. Це можна досягти шляхом запровадження порядку повідомлення слідчим потерпілого та його представника про здійснення такої процесуальної дії, як арешт майна, адже вони мають право брати в ній участь; необхідно затвердити обов'язковість участі потерпілої особи та її представника в проведенні арешту майна у разі, якщо арешт здійснюється за їх клопотанням. Такі дії забезпечать прозорість кримінально-процесуальної діяльності, сприятимуть реалізації засад змагальності на досудовій стадії кримінального провадження та налагодженню правозастосовної практики щодо процедури накладення арешту на майно.

Також доцільно надати право потерпілому, цивільному позивачу та їх представникам брати участь у судовому засіданні при розгляді клопотання про накладення арешту на майно, адже змагальність судової процедури стосовно розгляду клопотання про арешт майна стане істотною гарантією майнових прав особи. Крім того, відзначено, що одним із напрямків оптимізації кримінального процесу України в межах євроінтеграційних процесів щодо запровадження дієвої процедури відновлення прав потерпілого та гарантоване відшкодування завданої йому злочином матеріальної і моральної шкоди в повному обсязі має стати створення спеціального Державного Фонду, встановлення джерел його формування та фінансування, виокремлення спеціального відомства, яке

відповідатиме за реалізацію державної політики в сфері відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок держави.

6. Стверджується, що критерії встановлення та визначення розміру відшкодування (компенсації) моральної шкоди покликані полегшити роботу судді з приводу справ стосовно окресленого відшкодування. Вони мають рекомендаційний характер і можуть застосовуватися в судовій практиці для більш правильного, розумного та справедливого вирішення питання відносно заподіяної кримінальним правопорушенням моральної шкоди. Запропоновано, для повноти реалізації права потерпілого на розумну, справедливу та вмотивовану компенсацію моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, вживати на рівні з законом конкретні приклади з судової практики, які безпосередньо стосуються завдання кримінальним правопорушенням моральної шкоди та її відшкодування (компенсації). Для реалізації цього доцільно створити єдину систему (базу даних), яка б містила судову практику (всі рішення, прийняті судами України) щодо відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Проаналізувавши чинне законодавство та думки науковців з'ясовано, що моральна шкода відшкодовується у грошовій формі, майном та в інший спосіб, вид та зміст якого може бути визначено судом. Цивільний кодекс України не містить такого поняття як «інше майно», тому це спричиняє дискусійність даного питання в теоретичному аспекті та судовій практиці. З огляду на виникнення розбіжностей при встановленні способів відшкодування моральної шкоди та для більш точного трактування понять «інше майно» та «інший спосіб», запропоновано доповнити ст. 23 Цивільного кодексу України наступним: «Під відшкодуванням моральної шкоди іншим майном слід розуміти передачу у власність потерпілої особи рухомого, нерухомого майна, депозитних рахунків, передачу майнових прав шляхом укладення цивільно-правового договору; під відшкодуванням моральної шкоди у інший спосіб слід розуміти виконання встановлених судом в передбаченому законом порядку діянь не грошово-матеріального характеру на користь потерпілої особи, які максимально

спрямовані на усунення негативних наслідків правопорушення та базуються на засадах справедливості, розумності та поміркованості. Опираючись на встановлені законом випадки суд на власний розсуд може призначити інші способи відшкодування моральної шкоди: публічне вибачення, визнання особи винною у вчиненні правопорушення, психологічну реабілітацію».

7. Виокремлено організаційно-психологічний аспект відшкодування моральної шкоди у кримінальному провадженні. З'ясовано організацію дій ключових учасників процесу щодо відшкодування моральної шкоди у кримінальному провадженні: потерпілої особи, адвоката, слідчого, психолога та судді. Встановлено, що всі стадії «організаційних» аспектів роботи ключових учасників процесу щодо відшкодування моральної шкоди у кримінальному провадженні: потерпілої особи, адвоката, слідчого, психолога та судді зводяться до того, що моральна шкода має визначатися з урахуванням висновку спеціаліста-психолога або висновку судово-психологічної експертизи, адже в дійсності лише експерт-психолог може обґрунтовано підтвердити наявність чи відсутність ознак заподіяння постраждалій особі моральної шкоди.

Для винесення розумного й справедливого рішення стосовно відшкодування (компенсації) моральної шкоди, судді мають потребу у спеціалізованих знаннях з певних наук, такі знання вони можуть отримати з комплексної судової соціально-медично-психологічно-психіатрично-правової експертизи. Зазначена експертиза зможе підтвердити чи спростувати наявність в обстежуваній особі моральних страждань внаслідок психотравмуючої події; надати практику Вищого спеціалізованого суду України у якості доказу того, що у схожих правовідносинах вони визнають існування моральних страждань без проведення спеціальних психологічних досліджень, визнають розумним та справедливим відшкодування моральних страждань у встановлених межах, що обраховується в мінімальних заробітних платах на час судових засідань; надають рекомендацію для суду стосовно розміру компенсації моральної шкоди в разі задоволення позову, у визначених межах, яка обрахована в мінімальних заробітних платах і з

урахуванням психічних особливостей постраждалої особи, яка є науково обґрунтованою.

8. У ході дослідження окреслені наступні напрями оптимізації інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України: законодавчий, організаційний, кадровий та науковий. Оптимізація розглядається як один із критеріїв забезпечення удосконалення законодавчої та правосудної діяльності. На законодавчому рівні пропонується наступне: існуючу в теорії «формулу відшкодування моральної шкоди» закласти в самі процесуальні документи; удосконалити законодавче регулювання відшкодування моральної шкоди, в тому числі, щодо створення методики визначення завдання моральної шкоди та розміру її компенсації, яка включатиме в себе критерії оцінки спричиненої моральної шкоди, встановлення ступеню страждань та їх характеру; закласти в процесуальні норми означення того, що відшкодування моральної шкоди повинно ґрунтуватися на висновку спеціаліста чи експерта-психолога, тому що вони є фахівцями з означених питань і володіють спеціальними психологічними знаннями; чітко внести в процесуальні норми, що суддя може перепроверити висновок спеціаліста чи експерта-психолога шляхом призначення судово-психологічної експертизи.

На організаційному рівні пропонується закласти в галузеві нормативні документи: інструкції, накази, методичні рекомендації тощо алгоритм дій щодо організації відшкодування моральної шкоди у кримінальному провадженні. Це надаватиме змогу учасникам судового процесу відносно відшкодування моральної шкоди орієнтуватися у правильності та доцільності своїх дій, бути орієнтиром у вірному напрямку в даному процесі. На кадровому рівні пропонується проводити постійну професійну підготовку в національній школі суддів, в тренінговому центрі прокурорів, в академії Міністерства внутрішніх справ; готувати слідчих та суддів під час підвищення їх кваліфікації, під час магістратури; залучати психологів, щоб вони взаємодіяли як тренери відносно правильного та вмотивованого оцінювання висновків психологічної експертизи.

Запропоновано увести окремого суддю, який би розглядав справи по відшкодуванню моральної шкоди, мав досвід у таких справах та необхідні знання; ввести при кожному судді психолога, який би надавав необхідні консультації та висновки при розгляді справ щодо відшкодування моральної шкоди; слідчому під час досудового розслідування кримінального провадження щодо заподіяння та відшкодування моральної шкоди консультуватись зі спеціалістом-психологом, що надасть змогу більш ретельно зрозуміти всі аспекти кримінального провадження у частині відшкодування моральної шкоди; залучити спеціаліста-психолога для проведення експертизи і надання висновку потерпілій особі про характер моральної шкоди та оцінку компенсації за моральні страждання.

На науковому рівні пропонується створення та видання навчальної та наукової літератури про психологічні аспекти відшкодування моральної шкоди у кримінальному процесі України; про організацію процесу відшкодування моральної шкоди у вигляді монографій, посібників, підручників, рекомендацій, наукових статей, тез; проводити різноманітні конференції, тренінги, семінари для створення наукового підґрунтя стосовно означеної проблематики; для обміну досвідом, саморозвитку та визначення нагальних питань і шляхів їх ефективного та швидкого вирішення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Руденко Ю. І. Теоретико-правовий зміст інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України. Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 21-22 серпня 2020 р. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. 132 с. С. 117-120;

2. Руденко Ю. І. Особливості юридико-психологічних механізмів відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України. Науковий погляд молоді: ключові питання сучасного етапу реформування системи вітчизняного законодавства : Матеріали XIII Всеукраїнської науково-

практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (10-11 грудня 2020 р., м. Сєвєродонецьк) Частина 2 / За ред. проф. Розовського Б. Г. Сєвєродонецьк : вид- во СНУ ім. В. Даля, 2021. 268 с. С. 167-171.

АНОТАЦІЯ

Руденко Ю. Особливості юридико-психологічних механізмів відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України. – Робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 081 «Право» – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2021.

У дипломній роботі досліджується комплекс проблем теоретичного і практичного характеру, пов'язаних з особливостями юридико-психологічних механізмів відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України. Характеризуються основні положення, що стосуються історії розвитку законодавства про відшкодування (компенсацію) моральної шкоди в судочинстві України, стану дослідження проблем організаційно-правових меж забезпечення відшкодування моральної шкоди у кримінальному провадженні, аналізу організаційно-психологічних аспектів та напрямів оптимізації інституту відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України.

Ключові слова: моральна шкода, відшкодування (компенсація), кримінальний процес, потерпілий, юридико-психологічні механізми, правова регламентація, судово-психологічна експертиза, організація, оптимізація.

SUMMARY

Rudenko J. Peculiarities of legal and psychological mechanisms of compensation for moral damage in the criminal process of Ukraine - Work for a Master's Degree in Specialty 081 "Law" – Petro Mohyla National University, Mykolaiv, 2021.

The thesis investigates a set of problems of theoretical and practical nature related to the peculiarities of legal and psychological mechanisms of compensation (compensation) for moral damage in the criminal process of Ukraine. The main provisions concerning the history of development of the legislation on compensation (compensation) of moral damage in judicial proceedings of Ukraine, a condition of research of problems of organizational and legal limits of maintenance of compensation of moral damage in criminal proceedings, the analysis of organizational and psychological aspects and directions of optimization of institute of compensation (compensation) are characterized. in the criminal process of Ukraine.

Key words: moral damage, compensation, criminal proceedings, victim, legal-psychological mechanisms, legal regulation, forensic psychological examination, organization, optimization.